

УДК 347.725

А. В. Смітюх, канд. юрид. наук, доцент*М. М. Капеліст*, аспірант

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
кафедра адміністративного і господарського права,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРАВО АКЦІОНЕРІВ ВИМАГАТИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ВИКУПУ АКЦІЙ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВЧИНЕННЯМ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ ЗНАЧНИХ ПРАВочИНІВ

У контексті положень Закону України «Про акціонерні товариства» проаналізовані правові інститути значного правочину акціонерного товариства та обов'язкового викупу акціонерним товариством власних акцій на вимогу акціонера у їх взаємозв'язку. Визначені правові ситуації, до яких застосовуються норми обох інститутів, виявлені недоліки правового регулювання, надані рекомендації щодо вдосконалення положень Закону України «Про акціонерні товариства».

Ключові слова: акціонерні товариства, значні правочини, обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів.

Закон України «Про акціонерні товариства» [1], прийнятий 17 вересня 2008 р. (далі — Закон «Про АТ») містить низку принципів новел з усіх питань діяльності акціонерних товариств (далі — АТ). Серед іншого цей Закон вперше передбачає повноцінне регулювання на законодавчому рівні інститутів значного правочину та обов'язкового викупу АТ власних акцій на вимогу акціонера.

Аналіз цих інститутів дозволяє дійти висновків про те, що:

1. можливі ситуації, що вимагатимуть спільного застосування норм обох інститутів;
2. норми інститутів не є у всьому узгодженими, через що передбачені законодавством права акціонерів не завжди можуть бути реалізовані та повністю захищені.

Отже, цю статтю присвячено проблемам спільного застосування норм Закону «Про АТ» щодо значних правочинів і обов'язкового викупу АТ власних акцій на вимогу акціонера.

Інститут обов'язкового викупу АТ власних акцій передбачений ст.ст. 68-69 Закону «Про АТ», що встановлюють право акціонера вимагати в АТ викупу належних йому акцій у разі, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах АТ та голосував проти прийняття зборами рішень з питань, що передбачені:

- ч. 1 ст. 68 Закону «Про АТ», якщо він володіє простими акціями (злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ АТ, зміна його типу з публічного на приватне; **вчинення товариством значного правочину**; зміна розміру статутного капіталу);

- ч. 2 ст. 68 Закону «Про АТ», якщо він володіє привілейованими акціями (внесення змін до статуту АТ, якими передбачається розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації АТ; розширення обсягу прав акціонерів — власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації АТ).

Можна бачити, що можливість обов'язкового викупу акцій в усіх випадках пов'язується законодавцем з голосуванням акціонера, що опинився у меншості, проти прийняття стратегічного рішення. Слід погодитися з думкою, втіленою у п. 1.4.1. Рекомендацій з найкращої практики корпоративного управління для акціонерних товариств України, де зазначено, що цей інститут реалізує принцип захисту прав меншості акціонерів і, водночас, звільняє товариство від конфліктних ситуацій на майбутнє, оскільки акціонери, які голосували «проти» стратегічних рішень, в подальшому також не сприятимуть їх виконанню [2].

Інститут значного правочину передбачений ст. 70 Закону «Про АТ». Значний правочин це, фактично, правочин товариства, ринкова (визначена оцінювачем) вартість предмету (майна або послуг) якого складає певний відсоток від вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ, або такий, що відповідає критеріям, встановленим статутом (наприклад — щодо відчуження нерухомості товариства) [3, 111].

Рішення про вчинення значного правочину приймає:

- наглядова рада, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ;

- загальні збори, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ, при цьому:

- якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків, але менша ніж 50 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ, рішення приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій;

- якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом такого правочину, становить 50 і більше відсотків вартості активів заданими останньої річної фінансової звітності АТ, рішення приймається більшістю голосів акціонерів від загальної їх кількості.

Отже, можна бачити, що інститути обов'язкового викупу акцій АТ і значного правочину перетинаються наступним чином: прийняття загальними зборами АТ рішення про укладення значного правочину утворює підставу для обов'язкового викупу товариством акцій акціонера — власника простих акцій на його вимогу у разі, якщо цей акціонер зареєструвався для участі у загальних зборах АТ та голосував проти прийняття зборами цього рішення.

У зв'язку з цим виникають наступні проблеми:

1. Право вимагати обов'язкового викупу акцій чітко і недвозначно пов'язується законодавцем з участю у загальних зборах, на яких розглядається питання про укладення значного правочину.

Як наслідок:

А. Оскільки відповідно до ч. 1 ст. 70 Закону «Про АТ» рішення про вчинення значного правочину, ринкова вартість предмету якого не перевищує 25 % вартості активів АТ, приймається наглядовою радою, а не загальними зборами (питання про вчинення такого правочину *може* виноситися на розгляд загальних зборів лише у разі неприйняття наглядовою радою відповідного рішення), акціонер не має підстав для звернення до АТ з вимогою про обов'язковий викуп його акцій у разі прийняття наглядовою радою рішення про укладення значного правочину, в межах її компетенції.

Тому, наприклад, при відчуженні майна на суму 24 % вартості активів, акціонер фактично позбавлений права вимагати обов'язкового викупу акцій. До того ж, ч. 4 ст. 55 Закону «Про АТ» передбачає прийняття наглядовою радою рішень **простою більшістю голосів** членів наглядової ради, які беруть участь у засіданні та мають пра-

во голосу, якщо для прийняття рішення статутом або положенням про наглядову раду АТ не встановлюється більша кількість голосів. А це позбавляє представників меншості в наглядовій раді можливості реально впливати на прийняття рішення щодо вчинення значного правочину. Російське законодавство (ч. 2 ст. 79 Федерального Закону РФ «Про акціонерні товариства» [4]) ставить вимогу щодо **одноголосного** прийняття рішення членами наглядової ради щодо вчинення значного правочину (щоправда, лише в разі, коли предмет значного правочину становить більше 50 % балансової вартості активів АТ). Запровадження до законодавства України вимоги щодо **одноголосного** схвалення значного правочину наглядовою радою дозволило би більш надійно захистити права міноритарних акціонерів. За таких умов представники останніх у наглядовій раді (обрані завдяки системі кумулятивного голосування) отримують, фактично, право вето з питань значних правочинів і можуть заблокувати прийняття наглядовою радою відповідного рішення. Якщо члени наглядової ради — представники більшості акціонерів наполягатимуть на вчиненні значного правочину, вони можуть прийняти рішення про скликання загальних зборів (таке рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини присутніх членів наглядової ради) і винести це питання на розгляд зборів. У свою чергу, на загальних зборах міноритарні акціонери вже можуть проголосувати «проти» рішення про вчинення значного правочину та згодом — вимагати від АТ обов'язкового викупу належних їм акцій.

Отже, слід внести до законодавства зміни і передбачити, що наглядова рада приймає рішення про укладення значного правочину одноголосно і за нього повинен проголосувати весь склад ради.

Б. Право вимагати обов'язкового викупу акцій в акціонера не виникає у разі, якщо значний правочин був укладений, але:

- рішення про його укладення прийняла наглядова рада, хоча виходячи з вартості предмету правочину таке рішення повинні були прийняти загальні збори;
- загальні збори прийняли рішення не укладати значний правочин, натомість виконавчий орган все одно уклав його;
- питання про укладення значного правочину не розглядали ані загальні збори, ані наглядова рада.

При цьому слід підкреслити, що законодавство України не передбачає права акціонера подати позов про визнання значного правочину недійсним: Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. №18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) [5] визначило, що акціонер не має ані права, ані законного інтересу подавати позови про визнання недійсними правочинів, що їх укладає АТ з третіми особами, а ст. 72 Закону «Про АТ» передбачає виключення з цього правила лише щодо правочинів із заінтересованістю, але не щодо значних правочинів.

Отже, необхідно законодавчо передбачити право будь-якого акціонера подати позов про визнання значного правочину недійсним у разі, якщо такий правочин укладений із порушенням норм щодо порядку його укладення.

В. Мажоритарні акціонери, виявивши велику кількість міноритарних акціонерів, які бажають, щоб АТ викупило належні їм акції, можуть вже після укладення значного правочину на наступних загальних зборах скасувати рішення, яке є підставою для викупу акцій і недобросовісно відмовляти міноритаріям у викупі акцій з формальної підстави — оскільки відповідне рішення скасоване.

Подібні ситуації подекуди трапляються, оскільки Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку надала з цього приводу Роз'яснення від 10 серпня 2010 р. № 7: відміна товариством рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу («випуску» в оригіналі тексту — очевидно, в Роз'ясненні № 7 допущена

друкарська помилка) акцій, не може припиняти зобов'язання акціонерного товариства щодо обов'язкового викупу акцій на вимогу акціонерів [6].

Для глибшого розуміння природи таких правовідносин можна розглянути наступну судову справу [7]. 11 березня 2005 р. загальними зборами ВАТ «Катіон» було прийнято рішення про перетворення його у ТОВ «Катіон». Позивач — акціонер ВАТ голосував проти прийнятті цього рішення і 18 березня 2005 р. звернувся до відповідача — товариства із заявою про викуп належних йому акцій за номінальною вартістю згідно Положення про порядок реєстрації випуску акцій під час реорганізації товариства, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30 грудня 1998 р. № 221 [8]. Рішенням наглядової ради ВАТ «Катіон» від 15 червня 2005 р. було зупинено виконання рішення загальних зборів товариства від 11 березня 2005 р. в частині його перетворення в ТОВ з наступним винесенням цього питання на розгляд позачергових зборів товариства. Рішенням позачергових загальних зборів ВАТ «Катіон» від 16 серпня 2005 р. рішення загальних зборів ВАТ «Катіон» від 11 березня 2005 р. в частині щодо перетворення в товариство з обмеженою відповідальністю були скасовані. Вищий господарський суд України зазначив, що в даному випадку зобов'язання у АТ викупити у акціонера оплачені ним акції виникає виключно у зв'язку з реорганізацією такого товариства.

За аналогією, можна було б очікувати, що вищі судові інстанції будуть послідовними і при вчиненні товариством значних правочинів, проти яких голосував конкретний акціонер. І в такому випадку суд не задовольнив би вимогу акціонера щодо обов'язкового викупу його акцій в разі подальшого скасування рішення про вчинення значного правочину АТ. Проте відтепер, згідно з Роз'ясненням № 7 ДКЦПФР від 10 серпня 2010 р., наступна відмова АТ від вчинення значного правочину все ж зберігає за акціонером право вимагати обов'язкового викупу належних йому акцій.

На нашу думку, слід прямо передбачити у Законі «Про АТ» положення, згідно якого наступне скасування рішення про укладення значного правочину не впливає на право акціонера вимагати у товариства обов'язкового викупу належних йому акцій.

2. Ч. 5 ст. 70 Закону «Про АТ» прямо забороняє ділити предмет значного правочину з метою ухилення від передбаченого Законом порядку прийняття рішень про його вчинення. Разом з тим, при дотриманні такого порядку предмет правочину, звичайно, може бути об'єктом розгляду декількох загальних зборів, з відповідним його поділом на частини.

Розглянемо таку ситуацію. АТ на двох позачергових загальних зборах прийняло рішення про відчуження основних фондів вартістю 20 % і 20 % відповідно від вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ. Загальна вартість майна становить 40 %, а отже, необхідно дотримуватися порядку вчинення значних правочинів. Чи буде мати акціонер-міноритарій, який на перших зборах голосував «за», а на наступних зборах (щодо відчуження інших 20 % фондів) — «проти», право вимагати обов'язкового викупу належних йому акцій? Ситуація не є цілком однозначною. З одного боку, можна стверджувати, що таке право не виникає, оскільки акціонер проголосував «за» укладення значного правочину на перших зборах. З іншого боку, міноритарій при першому голосуванні може і не знати про намір мажоритарних акціонерів здійснити відчуження загалом 40 % активів АТ. І якщо відмовити йому в праві вимагати обов'язкового викупу його акцій, це може стати підґрунтям для певних зловживань з боку мажоритаріїв та менеджменту АТ.

Отже, на нашу думку, положення ст. 68 Закону «Про АТ» слід розуміти таким чином, що акціонер має право вимагати обов'язкового викупу належних йому акцій у разі, якщо він голосував проти рішення про укладення значного правочину хоча б на одних зборах.

Таким чином, можна бачити, що хоча новели Закону «Про АТ», які стосуються права акціонерів вимагати обов'язкового викупу належних їм акцій, зокрема, при прийнятті загальними зборами АТ рішення про вчинення значного правочину, є позитивним здобутком української правової системи на сучасному етапі її розвитку, Закон «Про АТ» має бути вдосконалений і до нього слід внести такі зміни:

1. Доповнити ч. 1 ст. 70 Закону «Про АТ» реченням наступного змісту: «Рішення про вчинення значного правочину вважається прийнятим, якщо за нього проголосували всі обрані члени наглядової ради, повноваження яких не припинені»;

2. Назву ст. 72 Закону «Про АТ» викласти у наступній редакції: «Стаття 72. Наслідки недотримання вимог до порядку вчинення значного правочину і правочину, щодо якого є заінтересованість»; саму ст. 72 Закону «Про АТ» доповнити частиною 3 наступного змісту: «3. У разі вчинення товариством значного правочину з порушенням вимог, передбачених статтею 70 цього Закону, будь-хто з його акціонерів має право вимагати визнання цього правочину судом недійсним і відшкодування збитків».

3. Ст. 68 Закону «Про АТ» доповнити ч. 5 наступного змісту: «Наступне скасування загальними зборами рішення, передбаченого частинами першою та другою цієї статті, не припиняє права акціонера вимагати у товариства обов'язкового викупу його акцій».

Крім того, положення ст. 68 Закону «Про АТ» слід розуміти таким чином, що акціонер має право вимагати обов'язкового викупу належних йому акцій у разі, якщо він голосував проти прийняття рішення про укладення значного правочину хоча б на одних зборах.

Література

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008р. № 514- VI// Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 50—51. — Ст. 384.

2. Про погодження Рекомендацій з найкращої практики корпоративного управління для акціонерних товариств України: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 02 червня 2002р. № 190// Вісник. Пінні папери. — 2002. — 07. — № 152—153.

3. Смітюх А. В. Корпоративні відносини у господарських товариствах: збірка схем. — Одеса: Атлант, 2010. — 126 с.

4. Об акционерных обществах: Федеральный закон Российской Федерации от 24 ноября 1995 г. № 208-ФЗ//Сборник Законов Российской Федерации. — 1996. — № 1. — Ст. 1.

5. У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004р. № 18-рп/2004// Офіційний вісник України. — 2004. — № 50. — Ст. 3288.

6. Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій: Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 серпня 2010р. № 7: Зате, рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 серпня 2010 р. № 1264 // Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. — 2010. — 08. — № 150.

Постанова Вищого господарського суду України від 22 листопада 2007 р. по справі № 2—6979/05. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyeslr.court.gov.ua/Review/1205323> [останнє відвідування 03 жовтня 2010р.].

7. Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30 грудня 1998р. № 221 //Офіційний вісник України. — 1999. — № 10. — Ст. 398.

А. В. Смитюх, канд. юрид. наук, доцент

М. Н. Капелист, аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ПРАВО АКЦИОНЕРОВ ТРЕБОВАТЬ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО ВЫКУПА АКЦИЙ В СВЯЗИ С ЗАКЛЮЧЕНИЕМ АКЦИОНЕРНЫМ ОБЩЕСТВОМ ЗНАЧИТЕЛЬНЫХ СДЕЛОК

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы положения Закона Украины «Об акционерных обществах» о значительных сделках в акционерных обществах и об обязательном выкупе акционерным обществом собственных акций по требованию акционеров. Данные институты рассматриваются в их взаимосвязи. Авторы приходят к выводу о том, что законодательное закрепление права акционеров требовать обязательного выкупа акций в связи с заключением акционерным обществом значительных сделок является позитивным достижением правовой системы Украины, определяют недостатки правового регулирования в этой сфере и дают рекомендации по усовершенствованию Закона Украины «Об акционерных обществах».

Ключевые слова: акционерные общества, значительные сделки, обязательный выкуп акционерным обществом акций по требованию акционеров.